Таня Сахненкова одержала сьогодні листа. Така рада йому, не йшла ще на лекції, як принесли їй його, читала; прийшла з лекцій, до його кинулась зразу. Горить лампа, і лист знов у неї в руках. Не надивиться на його, не начитається.

"Моя чорнобровенька!" — стоїть у йому.

Ах, любий Саша! Значить, він не забув, не кинув її? А вона чого тільки не придумала вже. І лаяла його, й сердилась уже. Ще на дереві листя зелене було, як останній раз бачились, умовлялись писать, а поїхав, опадає вже листя, — мовчить і мовчить. "Щоб дужче скучала", — каже. У, поганий! Насилу діждалась. Хотіла вже перша до його писать, та якось таки... Добре, що й не писала. Нехай таки він перший до неї.

А пише ж він як он. "Моя, — каже, — маківочка рожева!" Хі-хі! Добре красунею буть. "Чорнобровенька... рожева..." Ану ж... — і Таня підкрутила на столі лампу ще дужче, присунула з-за книжок люстречко ближче до себе, давай видивляться.

— Ай справді... А очі? Очі карі; щічки повненькі, рум'яненькі. Добре буть такою! Тільки... ще не так. Треба, щоб вії чорніші були, виски — як кров з молоком.

Одставила люстречко, взялася книжку медичну читать. Не читається.

А гарно, як коло тебе мужчини впадають. Тільки що за знак? Стільки їх липне до неї. Є й красивіші, є й багатші од Саші, а ні... щось не те. Таке в йому щось... Якийсь задумчивий він, любить природу і дивиться якось так... всміхаються неначе очі в його і вусики чорні, всміхається і сам. А вбрання студентське так личить йому до стану стрункого.

А що пак йому у їй найдужче подобається? Краса, звісно. І... і літом вона перед ним і собі робилась задумчивою, очі якось ставила, губи... Про зло все балакала: так багато його, — нащо життя? Хі-хі! Здається, це він любить у їй. Так її тоді розважав, пригортався до неї. Треба і в листі про це побільше йому... А коли б так йому написать? "Жду з нетерплячкою", — пише. Еге! Сам ось стільки мовчав. Підожди лиш, помлій лиш і ти.

І до Порядинського написать треба буде. Це вже з півмісяця тому, як був лист од нього. Смішний! Перед іншими так кирпу гне, так несеться, а перед нею... "Ангел ви небесний, — пише, — щоночі снитесь". От і цей... Багато од Саші багатший, красивіший, такий повний, рум'яний, а не подобається їй. Якийсь він... тільки й розуму, здасться, в його, що ніс драть угору. А все-таки піджигнуть би його. Нехай... Та як би щоб і Саша знав, що він такі листи шле до неї. Хі-хі!

Встала Таня, далі давай ходить... Так їй весело, гарно. Лампа з-під голубої будки світить таємно-таємно якось. Гоголь, Тургенєв на стіні в напівтемряві висять такі... всміхаються до неї неначе. За боковими дверима, що заставлені шафою, чуть, черевик рипить: квартирує студент якийсь там. Блідий сам, блідий, худий. Чогось розходився це й він.

А Порядинський, здається, закохався у неї, та й добре. Так було літом радіє, як вона обізветься ласкаво до його.

Ех, літо? Літечко, любе, дороге!

Село. Гай. Дуби, липи, тополі... таке все кучеряве, зелене стоїть, попростягало гілля. Ліщина порозлягалась сюди й туди. А купало зелене, густе, так радіє-цвіте. Бредуть ним студенти, курсистки, — багато їх там, — дачі усе, — регочуть, балакають, шукають губ. Як гарно! З-за гілок зазирає в гущавину сонечко. Мухи: джж!.. у повітрі. Інша розправить крильця та й висить так. А вітрець запашний-запашний

шарудить листячком. Ягідки червоніють тут ось і там. А ось... визирає, визирає з-під кущика шапочка бура, — грибок-пузанець стоїть.

Сміха раз було. Знайшов Саша був одного та й показує Наді Левченковій, балакає до неї, всміхається. А вона, Таня, ось тут, за кущем, її і не бачить, здається; а в гай ішли під руку, вів він її, і так близенько тулився до неї, Таня до його. Стій же тепер! Ось недалечко Порядинський шелестить, щось мугиче. "Іван Іванович! — до його вона. — Знайшли вже що?" Так той і вродився коло неї. Балакає Таня до його, регоче. Ну, це ще нічого. Ось вийшли на просторе всі. Вона хіп під руку його, ніби в жарт. Ідуть так. Іде Саша збоку травою... сам; вирве квіточку яку, пахае і на неї, на Порядинського так позирає. Та допекти ж, завгорить йому! Вирвала далі квіточку й Таня та хвось нею по плечі Порядинського, хвось! Цей дурень радіє-радіє, а той... гарячки кача.

Підійшла до вікна Таня. Високо, аж на четвертому поверсі вона. Електрика сяє на улиці; трамвай гуде, креше вогню; люди чорніють, гамір, метушня. Таке все це учора було їй огидне, чуже, а сьогодня... чого сьогодня усе таке гарне, близьке їй?

Одійшла од вікна, знов ходить.

Бувало літом усього. Кашу варили не раз. Чудова раз була ніч. Тихо-тихо скрізь було. І не зворухнеться гай, неначе застиг. Ставок. Місяць у йому червінцями грає; бовваніють верби над ним; блимає вогник під вільхою;

гомін, регіт, — вариться каша. А ось на горбочку, під дубом сидять у траві: Саша, Таня. Мережки од місяця кучеряві, кошлаті лежать коло їх і на їх. Пахощами, медом тягне звідкілясь. В напівтемряві он якийсь кущик чорніє, тьох-тьох соловейко в йому. Груди в Тані чогось так підіймаються, і так швидко їй дихається. І ось... хилиться, хилиться Саша до неї:

"Я вас... кохаю", — шепоче. Ой!..

Таня підійшла до стола й сіла.

Під шафою цвіркун сюрчить. За дверима вже чутії — гомонять.

— Чортзна-що! — чути млявий голос блідого студента того, — і літо пропало, і сам звівсь ні на що, — по репетиціях бігав, і в університет таки платить нічим. Справив це-те, за кватирю оддав — і всі гроші. Що ж, з батька тягти? Нікуди далі вже. На шиї в нього і так чимало вже. Багато хіба оселедцями виторгує? А тут і репетиції, як на те, не знайдеш уже. Виключать з університету... Ех, життя!

Слухає Таня.

"Бідний! — думає. — І "літо пропало", і ні за що вчиться. Г-м!" А в неї... в неї аби б тільки вчилась. Не оселедцями батько торгує, а... економію має.

— Не журись, товаришу, — балакає далі якийсь веселий незнайомий басок, — виключать не виключать, а... результат життя однаковий.

Помовчав млявенький голос, далі:

— Добре, в тебе репетиція є і дома це-те.

— Що? Хе-хе! — той йому. — А й не було б? Пий, саме краще. Я оце, брат, хрюкнув уже.

"Неудачник якийсь", — подумала Таня. Взяла листа, знов дивиться в його.

"На різдво побачимось, — кинулося їй у вічі в йому, — а там... Великдень... Соловейко... Садки зацвітуть".

— Ах, коли б швидче! — всміхається Таня. — А там... там літо... Боже! Знов гай, місячні ночі. А там... вчиття покінчають, — поберуться... Коли б! він інженер, вона лікарка. Економія у його, у неї... Живи, поживай. — І Таня аж бровою моргнула, так їй гарно зробилось.

— Добре багатим! — чуть голос блідого. — Як ось був у нас на першому курсі Порядинський Іван. Що йому? Син поміщика-багача. Не ламає голови, чим заплатить. Живе. І жіноцтво йому, й опери, й гулянки усякі.

Помовчав басок. — Ну, і що з того? — почав. — Яка мета цього? Які наслідки? Де все те тепер?

— Як де? Перевівсь у Петербург, в університет... Йому й там це все є.

— Ех, брате, — зітхнув басок, —"миг один — й нет волшебной сказки" — ні Петербурга, ні Києва. — Помовчав. — Перевівсь він зараз туди, де ні казок, ні примар; перевівсь він туди, де справжня дійсність живе:

вічна непроглядна темрява, вічна холодна тиша, мета життя нашого, наслідок наших турбот, опер, жіноцтва.

— Та що? Як?

— Розрив серця. Це вже більше тижня тому. "Неначе й на світі не було Порядинського", — пише ось до мене товариш.

"Ой! — жахнулася Таня. — Помер?! Та невже?.. Та це якийсь другий Порядинський. Хоча... "Іван" і "перевівсь у Петербург..." Та ні, то не він".

— Хм! — дивується блідий студент. — Отак! Який був красивий... ніс, очі, брови, як на картині усе; який був багатий: за Радьківським яка економія, на два поверхи домище...

"Ой! — тьохнуло в Тані. — "За Радьківським... на два поверхи домище..." Він! Боже як же це так?"

Мовчать за дверима. Цвіркун своє робить. На улиці торохтять, глухо чуть.

"Як же це так? — тьохкав у Тані. — Ще ж так недавно літо було, і який тоді був він здоровий, бадьорий; як до неї усміхавсь, квіточок, бувало, підносить яких... Боже! Нащо хоч вона так поводилась з ним, перед Сашею так ним гралась тоді? А й це... піджигнуть збиралась листом! Ах, яка ж нещира вона! Бідний Порядинський, сердешний! "

— Хм! — знов чується здивування блідого. — Нема Порядинського! А який був франт, як нісся красою, багатством своїм! Іде оце пішоходом було: на носі пенсне, хоч очі як слід; убрання аж шамтить на йому; вуси понакручувані, — іде і не гляне на тебе.

— І от... що тепер з тим носом з-під пенсне, з вусами вгору?!

"Боже! — жахається Таня. — А кучері які в його були! Як же це так?"

— А на вечірках було... — балакає блідий, — красуні круг його... і він такий веселий, молодий.

— А ти знаєш, брате, пісню "Вечірній дзвін"? — балакає далі басок. — Люблю її. От слова: "І скільки вже нема в живих, — тоді веселих, молодих", — повагом гуде, голос тремтить.

"Так от, — тенька у Тані. — "І скільки вже нема..." Скільки-то було таких... гуляли колись, веселились, красиві були і... тепер... Та це й

вони... Так літом гуляли, і по губи ходили, і все в горюдуба грали, в сусіда... та це й вони... помруть... Ось вони... — Встала Таня, зняла з лампи будку, до ліжка підійшла. Картка фотографічна висить над ним; студенти, курсистки. Стоять, сидять, лежать у траві. Дерево ззаду, кущі. Спереду килим, пляшки на йому, їство усяке. Всі такі безжурні, такі задоволені. — І це... не буде це й їх! Усіх, усіх... Боже! Як же це так? Не буде! А як на йменинах були в Порядинського. Як танцювали, музики як грали... А Порядинський тоді: гоп, аля!.. А й на фотографії ось... узявся рукою у бік, повернув голову, дивиться й як... зовсім ось: "стій, сонце!" — крикне. І оце немає його! А ось на пеньочку й вона, Таня, сидить, усміхається. Саша стоїть, уперед себе кудись пильно дивиться. І це їх не буде! І її й Сашії Як же це так? Соловейко співав, і місяць світив, вони так сиділи... й не буде? Знов заспіває, знов місяць засвітить. Інженер Саша, вона лікарка... маєтки в обох, а... не буде-таки?!"

Густи басок перестав. Таня наділа будку на лампу, ходить в голубій напівтемряві. На небосхилі, видно в вікно, так блимає зірка якось. Підійшла до вікна. На пішоходах порідшало вже, метушня не така. А яка ж воно зірка так сяє? Вега? Ні. Саша показував Вегу, світ голубіший. А он... Боже!.. Який простір, стільки тих мирів невідомих у йому! Одна зірка он, друга... Де взялися вони?

— "Засну і я в землі сирій", — знов загув за дверима басок.

"Засну!" — здригнулася Таня, — "засну"-таки. А зорі... Боже, мигтять собі... і їм байдуже до цього! Нащо ж мигтять? Помирай, їм байдуже, хоч ти й багата, уродлива студентка... О, що таке життя, на що ми родимося?! — Одійшла од вікна, сіла на ліжкові. — І як таки так? Жить, веселиться, вчиться, кохать і.. заснуть... заснуть "в землі сирій". І спать без слів, без просину... І міцно спать, міцно... ні буря вже, ні грім не розбудять тебе... І не рік, не два, а... ой!.." — Затулилась руками.

— Ех! — почав за дверима басок. — Дай хоч на скрипці заграю.

Грає скрипка, плаче, сміється.

"Боже! — хвилюється Таня. — Які ж згуки небесні! Смерть, нікчемність і... згуки такі. О, що таке вони? Нащо вони, коли є смерть, смерть! — Встала, пройшлась, знов сіла. — І це гратиме музика, зорі мигтітимуть, — спатимеш. Світитиме сонечко, соловейко тьохкатиме в гаї, купатиметься місяць у ставку, — спатимеш. І спатимеш не під ковдрою квітчастою, теплою, не в кімнаті чистій, сухій а... в домовині порохнявій, тісній; у могилі холодній, сирій. І сама, сама. Ні Саші, нікого І... яка будеш ти там?.. Очі твої, очі, що тепер так гордо, самовпевнено сяють, такими чарами сяють, світяться... ой!.. — знов затулилась долонями, — за... западуть. Щічки твої рум'яні пухкі... вишкірять... зуби, щелепи жовті... О, нащо родитися, жити? Що таке ці всі наші уявлення, радощі, мрії? І груди твої гарячі, палкі, груди, що тепер так хвилюються, дихають, там... про... проваляться... Боже! — Впала лицем на подушку. — І це ж неминуче, неминуче!.."

Тихо. Тільки годинничок на столі Тані: "Іду, — цокає, — йду", та скрипка за дверима: "Помр-е-те... пом-ре-те", — виводить.